

Fastigheten Gillet 1 i Torshälla

Sökschakt vid Torshällaån

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Torshälla 95:1
Fastigheten Gillet 1
Torshälla socken
Eskilstuna kommun
Södermanlands län

Kristina Jonsson

Fastigheten Gillet 1 i Torshälla

Sökschakt vid Torshällaån

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Torshälla 95:1
Fastigheten Gillet 1
Torshälla socken
Eskilstuna kommun
Södermanlands län

Kristina Jonsson

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2016

Omslagsfoto: Schaktning öster om Torshällaån. Foto: Oskar Spjuth.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande MS2012/02954.

ISBN 978-91-7453-564-8

Tryck: JustNu, Västerås 2016

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning.....	7
Bakgrund och tidigare undersökningar	8
Den arkeologiska förundersökningen.....	8
Undersökningsområde.....	8
Syfte och metod	8
Resultat.....	9
Förutsättningar för grävning.....	9
Lagerbild och konstruktioner.....	10
Utvärdering	11
Referenser.....	12
Tekniska och administrativa uppgifter.....	12
Bilaga 1. Schaktbeskrivningar.....	13

Sammanfattning

Med anledning av att Eskilstuna kommun avser att upprätta en detaljplan för de delar av Torshälla stad där fastigheten Gillet 1 ligger, har Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) utfört en arkeologisk förundersökning inom de sydöstra delarna av fornlämning Torshälla 95:1 (stadslager). Torshälla har medeltida, och troligtvis även förhistoriska, anor. Staden fick stadsprivilegier 1317, men omnämns redan vid mitten av 1200-talet i skriftliga dokument.

Uppdraget utfördes efter beslut av Länsstyrelsen i Södermanlands län, och Eskilstuna kommun var beställare. Syftet med förundersökningen var att inom undersökningsområdet fastställa och beskriva eventuella fornlämningars karaktär, tidsställning, utbredning, omfattning, sammansättning och komplexitet. Resultatet skulle sedan ge underlag för en bedömning av fornlämningens kunskapspotential inför ett eventuellt beslut om vidare arkeologisk undersökning.

Undersökningen genomfördes genom upptagande av tolv schakt med grävmaskin, vilka grävdes ner till orörd mark där så var möjligt. Inga kulturpåverkade lager av äldre datering påträffades i något av schakten. De innehöll i huvudsak recenta påförda utfyllnadsmassor, och i botten naturlig lera.

I två av schakten (schakt 4 och 6) påträffades stenrader i schaktens västra delar. Raderna löpte i nord-sydlig riktning, och har tolkats vara rester av strandskoningar. I schakt 4 låg de ytligt och var delvis synliga ovan jord. Stenblock i motsvarande lägen kunde även ses ovan mark på andra ställen längs ån inom undersökningsområdet. Stenskoningen i schakt 6 låg djupare, på den naturliga bottenleran. Dess ålder är okänd, men de ovanliggande utfyllnadslagren var sentida.

Marken i det aktuella området förefaller vara urschaktad och omdanad i modern tid. Sannolikt har stora ingrepp gjorts både i samband med anläggandet och borttagandet av den bensinmack som har legat intill, och man har även gjort utfyllnader och förstärkningar av strandlinjen längs ån. Inom det avgränsade undersökningsområdet torde vidare exploatering därmed inte beröra arkeologiska lämningar.

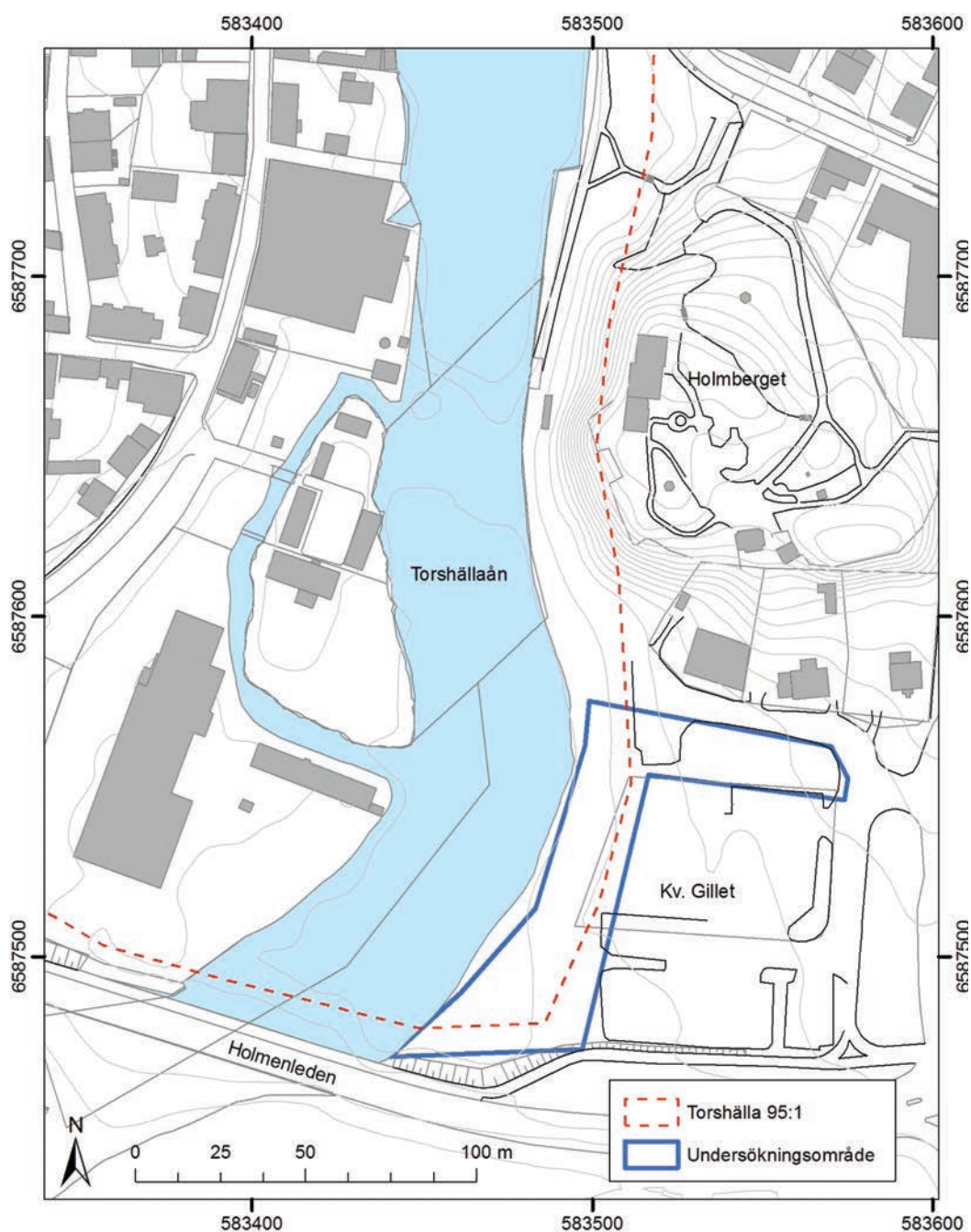

Figur 1. Utdrag ur digitala Översiktskartan. Platsen för undersökningen är markerad med en blå ring. Skala 1:50 000.

Inledning

Med anledning av att Eskilstuna kommun avser att upprätta en detaljplan för de delar av Torshälla stad där fastigheten Gillet 1 ligger, har Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) utfört en arkeologisk förundersökning inom de sydöstra delarna av fornlämning Torshälla 95:1 (stadslager) (för undersökningsområdets läge, se figur 1–2). Uppdraget utfördes efter beslut av Länsstyrelsen i Södermanlands län, och Eskilstuna kommun var beställare. Kristina Jonsson var projektledare, och har även sammanställt denna rapport.

Figur 2. Plan över den sydöstra delen av Torshälla där den aktuella undersökningen genomfördes. Grundkarta från Eskilstuna kommun. Skala 1:2 000.

Bakgrund och tidigare undersökningar

Torshälla har medeltida, och troligtvis även förhistoriska, anor. Staden fick stadsprivilegier 1317, men omnämns redan vid mitten av 1200-talet i skriftliga dokument. Namnet syftar sannolikt på guden Tor samt ett harg (en förkristen kultplats), och möjligen har en eller flera vikingatida gårdar av betydelse legat i området innan staden uppfördes (Järpe 1982:40ff; för ytterligare historik se även Ros 2013 och Ulfhielm 2016 med referenser).

I området direkt norr om det aktuella undersökningsområdet, längs dess norra avgränsning och vidare norrut utmed Torshällaån, gjorde KM en förundersökning 2013 i samband med nedläggande av en elledning. I ett av de schakt som grävdes vid ån påträffades kulturlager med hammarslagg samt keramik daterad till 1600- och/eller 1700-tal. Hammarslaggen har sannolikt kommit från det ”smidesverk”, troligen en hammarsmedja, som anlades öster om Torshällaån under 1600-talet (Ros 2013).

Inför Eskilstuna kommuns detaljplanearbete har även en arkeologisk utredning gjorts över området. Utredningen omfattade kart- och arkivstudier vilka inte redovisas i detalj här (se istället Ulfhielm 2016). Utredningen utpekade inga möjliga fornlämningar inom det i denna rapport aktuella undersökningsområdet, och kartstudierna visar att de berörda ytorna endast brukats som ängsmark fram till modern tid.

Den arkeologiska förundersökningen

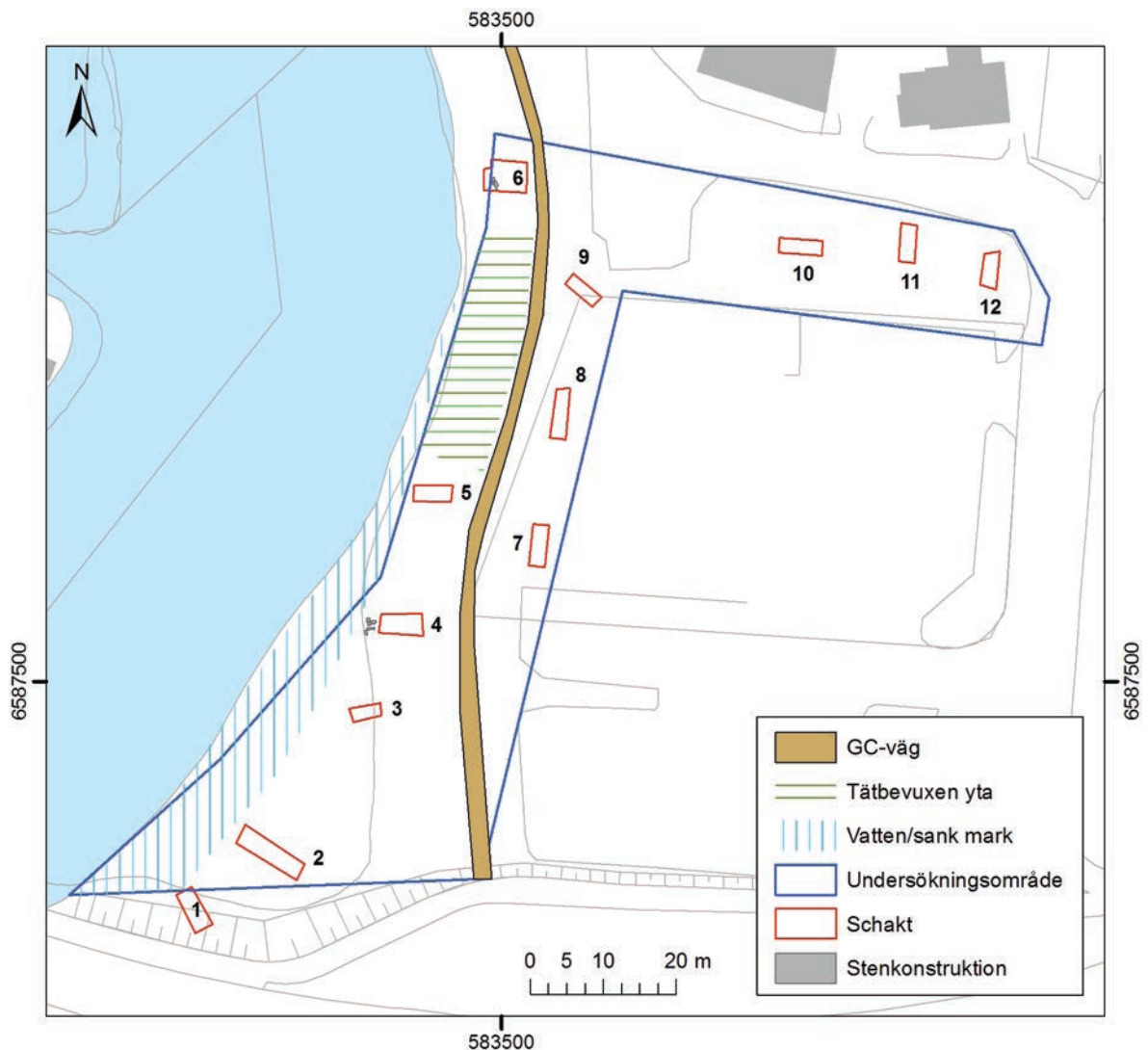
Undersökningsområde

Undersökningsområdet var cirka 3 750 m² stort och innefattade trädbevuxen mark längs Torshällaån i väster, en gång- och cykelbana längs ån i N-S riktning, samt delvis trädbevuxna gräsytor och asfalterade partier i öster och norr (jfr figur 3). Partierna längs ån ligger på mellan cirka 7,5 och 8,5 meter över havet och det nordöstra partiet på cirka 11,2 meter över havet. Inom ytan som området omgärdar har det legat en bensinmack som nyligen rivits.

Syfte och metod

Syftet med förundersökningen var att inom undersökningsområdet fastställa och beskriva eventuella fornlämningars karaktär, tidsställning, utbredning, omfattning, sammansättning och komplexitet. Resultatet skulle sedan ge underlag för en bedömning av fornlämningens kunskapspotential inför ett eventuellt beslut om vidare arkeologisk undersökning.

Undersökningen genomfördes genom upptagande av tolv schakt med grävmaskin, vilka grävdes ner till orörd mark där så var möjligt. Det fanns ett uttalat önskemål från uppdragsgivaren att grävningen inte skulle skada de träd som växer längs ån, så hänsyn togs till detta. Ett schakt grävdes av misstag direkt söder om det egentliga undersökningsområdet. Detta förorsakades av att den sydligaste delen av undersökningsområdet inte var tillgänglig från annat håll än från söder på grund av markförhållandena (mer om detta nedan).

Figur 3. Plan över schakten 1–12. På planen finns även otillgängliga ytor markerade (vattensjuket område samt yta där det inte kunde schaktas mellan träden). Grundkarta från Eskilstuna kommun. Skala 1:1 000.

Schakt och påträffade konstruktioner dokumenterades i plan genom digital inmätning med GPS (GNSS med nätverks-RTK). De fotograferades även med digitalkamera och beskrevs i text.

Resultat

Förutsättningar för grävning

De tolv schakten grävdes på ömse sidor av den gång- och cykelväg som löper längs Torshällaån, samt inom den del av undersökningsområdet som löpte in mot öster i norr (figur 3–4). I det sydligaste partiet mot ån var marken mycket svårframkomlig för grävmaskinen, då ytan dels var bevuxen av ett tätt trädbestånd och dels var mycket sank. Närmast ån stod delar av marken under vatten. Schakten 1–2 var de enda som kunde grävas i detta område, och som ovan nämnts hamnade schakt 1 utanför det faktiska undersökningsområdet då maskinens räckvidd inte var tillräcklig.

Figur 4. Det centrala partiet av undersökningsområdet. Foto mot norr av Oskar Spjuth.

I den nordvästra, tätbevuxna delen av undersökningsområdet kunde inga schakt grävas mellan ån och gångvägen, då schakt i detta parti oundvikligen hade skadat trädrötter. Inget schakt grävdes heller i den västra delen av undersökningsområdets avlöpare mot öster (mellan schakt 9 och 10) då denna yta var asfalterad och mer svårangriplig.

Lagerbild och konstruktioner

Inga kulturpåverkade lager av äldre datering påträffades i något av schakten. De innehöll i huvudsak recenta påförda utfyllnadsmassor, och i botten naturlig lera. För närmare beskrivningar av schakten, se schakttabell i bilaga 1.

I två av schakten (schakt 4 och 6) påträffades stenrader i schaktens västra delar (figur 3 och 5). Raderna löpte i nord-sydlig riktning, och har tolkats vara rester av strandskoningar. I schakt 4 låg de ytligt och var delvis synliga ovan jord. Stenblock i motsvarande lägen kunde även ses ovan mark på andra ställen längs ån inom undersökningsområdet. Stenskoningen i schakt 6 låg djupare, på den naturliga bottenleran. Dess ålder är okänd, men de ovanliggande utfyllnadslagren var sentida.

Figur 5. Äldre strandskoning i schakt 6. Foto mot öster av Oskar Spjuth.

Utvärdering

Marken i det aktuella området förefaller vara urschaktad och omdanad i modern tid. Sannolikt har stora ingrepp gjorts både i samband med anläggandet och borttagandet av den bensinmack som har legat intill, och man har även gjort utfyllnader och förstärkningar av strandlinjen längs ån. Inom det avgränsade undersökningsområdet torde vidare exploatering därmed inte beröra arkeologiska lämningar.

Referenser

Järpe, A. 1982. *Eskilstuna/Torshälla*. Rapport Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, Medeltidsstaden 16. Stockholm.

Ros, J. 2013. *Hammarlägg från 1600–1700-tal i Torshälla. Arkeologisk förundersökning. Fornlämning Torshälla, stadslager 95:1, Fastigheten Torshälla 5:8, Torshälla socken, Torshälla stad, Eskilstuna kommun, Södermanland*. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2013:24. Västerås.

Ulfhielm, A. 2016. *Torshälla – kvarteret Gillet. Arkeologisk utredning. Del av fornlämning Torshälla 95:1, Gillet 1, Gesällen 4–6, delar av Torshälla 5:8, Torshälla stad, Eskilstuna kommun, Södermanland*. Almunga AB, Rapport 2016:1. Bandhagen.

Tekniska och administrativa uppgifter

Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:	16083
Länstyrelsen dnr, beslutsdatum:	431-3129-2016
Typ av undersökning:	Arkeologisk förundersökning
Undersökningsperiod:	26–27 september 2016
Personal:	Kristina Jonsson (projektledare) Oskar Spjuth
Landskap:	Södermanland
Län:	Södermanland
Kommun:	Eskilstuna
Socken:	Torshälla
Fastighet:	Gillet 1
Fornlämning:	Torshälla 95:1
Fastighetskartan:	65F8IN Torshälla
Koordinater:	6587507/583490
Koordinatsystem:	Sweref 99TM
Höjdsystem:	RH 2000
Inmätningmetod:	RTK-GPS
Dokumentationshandlingar:	Inget dokumentationsmaterial utöver det som redovisas i rapporten.
Fynd:	Inga fynd tillvaratagna.

Bilaga 1. Schaktbeskrivningar

Schakt	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Läge	Beskrivning (från dagens markyta och ned)
1	5,5	2,5	1,1	Norr om Holmenleden, vid ån	0,2 m grästorv; 0,3 m mellanbrun lerig silt; gråbrun lera (undergrund).
2	10,0	2,5	1,3	Södra delen av UO, i sank skogbevuxen del vid ån	0,2 m grästorv; 1,0 m myllig mörkbrun lerig silt; gråbrun lera (undergrund).
3	4,0	1,8	1,0	Mellan ån och GC-vägen i centrala västra delen	0,2 m grästorv; under detta i S del 0,1–0,2 m grus och småsten med inslag av tegel; 0,3 m mörkbrun lerig silt; blågrå lera (undergrund)
4	7,0	3,0	2,1	Mellan ån och GC-vägen i centrala västra delen	0,2 m grästorv; 0,4 m ljusbrun silt med inslag av småsten, tegel och recent avfall; 0,4–0,5 m mellanbrun silt; 0,7–0,8 m svartgrå lera med rikligt inslag av träpinnar, rötter och recent avfall (äldre strandnivå med stående stubbe); grå lera (undergrund). I västra delen av schaktet, under grästorv, en rad med 0,5–0,7 m stora stenar (strandskoning).
5	5,0	2,0	1,9	Mellan ån och GC-vägen i centrala västra delen	0,2 m grästorv; 1,0 m ljusbrun silt med inslag av grus, småsten, asfalt; 1,8 m svartbrun lerig silt samt ett stort antal stora sprängstenar (recent); grå lera (undergrund).
6	5,5	4,0	1,5	Mellan ån och GC-vägen i nordvästra delen	0,1–0,2 m grästorv; 0,4 m mellanbrun grusig silt med inslag av tegel och stenar; 0,4 m svartbrunt kolbemängt grus (delvis rödbränt?), på samma nivå i N delen en betongplatta; 0,2–0,3 m grå lera med enstaka 0,1–0,2 m stora stenar; i V delen rad med 0,5–0,8 m stora stenar (strandskoning), över denna löpte två parallella trästörar i NNO–SSV riktning (dränering?); mellanbrun lera (undergrund).
7	7,0	2,0	2,2	Öster om GC-väg i den centrala delen	0,1–0,2 m grästorv; 1,0–1,2 m ljusbrun grusig silt med inslag av tegel och småsten; 0,3–0,4 m blålera; 0,2–0,3 m svartbrun grusig silt med ris, stubbar, träbitar, stora korsstenar och recent avfall (äldre marknivå); blålera (undergrund).
8	7,0	2,0	1,8	Öster om GC-väg i den centrala delen	0,1 m grästorv; 1,2 m ljusbrun grusig silt med inslag av tegel och småsten (under detta lager två elledningar); 0,3 m svartbrun grusig silt med ris, träbitar och korsstenar (äldre marknivå). Schaktet kunde inte grävas djupare då det på 1,8 m djup började komma upp vatten.
9	5,0	2,0	2,3	Öster om GC-väg i den norra delen	0,1 m grästorv; 1,3 m ljusbrunt grus med stenar; 0,3 m svart grus; blålera (undergrund). Ledning i leran på 2,3 m djup.
10	6,0	2,0	1,65	I nordöstra delen	0,15 m grästorv; 1,0 m ljusbrun grusig silt med stenar och tegel; 0,4 m mellanbrun lerig silt med tegelinslag (omrört, ledning i den östra delen); gråbrun lera (undergrund). Ett finskt mynt från 1920 påträffades i dumphögen.
11	5,0	2,0	1,6	I nordöstra delen	0,15 m grästorv; 1,0 m ljusbrun silt med rikligt inslag av småsten/makadam; 0,4 m mörkbrun lerig silt; gråbrun lera (undergrund).
12	5,0	2,0	2,2	I nordöstra delen	0,15 m grästorv; 0,8 m ljusbrun silt med småsten samt stora sprängstenar; 0,8–1,0 m svartbrun lerig silt med tegel, korsstenar; gråbrun lera (undergrund). I norra delen recent nedgrävning i leran (VA-ledning?).